

ПОЛІТИЧНИЙ ІДЕАЛ У ВИМІРАХ СИНЕРГЕТИКИ

Корнієнко В. О. (Вінницький державний технічний університет)

В межах синергетичної теорії переосмислено проблему критеріїв соціального прогресу. Показано, що останній являє собою ланцюг таких мутацій соціальної системи, за яких досягається певний ступінь реалізації деякого загальнозначущого ідеалу. Визначено, що саме ступінь реалізації ідеалу і є критерієм переходу від менш "досконалого" до більш "досконалого" стану суспільства.

Ключові слова: синергетика, синергетичний метод, політичний ідеал

Синергетика (від грец. *synergos* — спільнодіючий) науковий напрям, в якому шляхом міждисциплінарних досліджень виявляють закономірності функціонування самоорганізуючих систем. З цим напрямом пов'язана сучасна наукова революція (в першу чергу у природничих науках). Суть його полягає в тому, що раніше для вивчення різних систем застосовувався математичний апарат лінійних диференціальних рівнянь, а в синергетиці головними стали нелінійні диференціальні рівняння. Лінійні рівняння — це найпростіший вид диференціальних рівнянь. Тому перехід до більш складних видів рівнянь дозволив більш точно і адекватно описувати і вивчати різноманітні процеси і системи у природі, суспільстві, техніці, відкрити нові закономірності у їх перебігу та розвитку.

Разом з тим, останнім часом широку популярність завоював синергетичний підхід і до соціальних явищ, хоча він поки в багатьох випадках не виходить за рамки філософської публіцистики [1; 2]. Необхідність, пов'язана з виходом на більш широкі аспекти вивчення суспільства диктує, у свою чергу, необхідність правильного з'ясування основних моментів даної теорії.

Насамперед, центральною проблемою синергетики є взаємовідношення порядку і хаосу. Різні типи порядку і хаосу досить нестабільні і мають тенденцію переходу у свою протилежність: порядок може переходити в хаос, а хаос — у порядок. Суть подібних метаморфоз пов'язана із пошуком усталеності, тобто такого стану, коли переходи системи з одного стану в інший припиняються. Можливість синтезу порядку і хаосу вбачають у так званій дисипативній системі (дисипація — розсіювання речовини й енергії), що здатна сполучити порядок з хаосом [3, с. 197]. Суть зводиться до того, що в її рамках упорядкована структура не може існувати без неупорядкованої. Порядок і хаос у даному випадку не виключають один одного, а доповнюють [4, с. 29]. Подібним чином будь-яке суспільство, соціальна група як, власне, і будь-яка людина окремо представляють певну дисипативну систему. Загальне між ними існує в тому сенсі, що ступінь

синтезу порядку і хаосу, що обумовлений прагненням до максимальної стійкості, пов'язаний із розвитком. У даному значенні він має універсальний характер, однаково прийнятний як для соціальних, так і для біологічних і інших життєвих явищ [5, с. 22].

За словами Г. Хакена, синергетику розглядають як теорію утворення нових якостей [6, с. 45]. Підстави для цього бачать у тій обставині, що вона пояснює строго математично, яким чином відбувається розгалуження старих якостей на нові. Це так звана теорія біфуркації (від англ. fork — виделка). Ієрархізація, розгалуження і формування нового типу зворотного зв'язку утворюють у сукупності те, що в теорії дисипативних систем прийнято називати самоорганізацією. Цей процес відрізняється від процесу організації тим, що його сутність пояснюється природою самої системи (а не дією зовнішніх факторів). Систему називають такою, що самоорганізується, якщо вона без специфічного впливу ззовні знаходить якусь просторову, тимчасову чи функціональну структуру. Викладена синергетична теорія трактує вибір як універсальний механізм розвитку будь-якої дисипативної системи. Оскільки суспільство є подібною системою, то ця теорія не може не бути застосованою і до розвитку суспільства.

Яке ж місце політичного ідеалу у вимірах синергетики? Почнемо з того, що безліч можливих соціальних структур утворюються соціальними біфуркаціями, у ролі яких виступають соціальні кризи, що спостерігаються періодично в будь-яких суспільствах. Суспільство, як соціальна система, в цьому випадку знаходиться в хитливому стані. Соціальна криза відіграє роль глобальної біфуркації, що визріває зазвичай на протязі кризових ситуацій (локальних біфуркацій). Ці останні мають відношення як до окремих соціальних інститутів так і до конкретних людей. Хаотична безліч локальних криз, як правило, буває пов'язаною зі зміною поколінь. Зокрема, локальні вогнища нового виховання, що властиві новим поколінням, зазвичай приходять у суперечність зі старою системою управління, через що в суспільстві поширюється число осіб, незадоволених існуючим режимом.

Виникаюча невідповідність старої соціальної структури новим соціальним елементам породжує в суспільній свідомості сукупність уявлень про можливі варіанти іншого структурування суспільства. Отже, кризовий стан суспільства припускає об'єктивне виникнення набору нових можливих соціальних структур, реалізація кожної з яких може відновити утрачену відповідність між глобальною структурою соціальної системи і її елементами. В. Бранський зазначає що виникаюча невідповідність старої соціальної структури (у загальному випадку, форма влади і власності) новим соціальним елементам (нові люди, нові корпорації) породжує в суспільній свідомості сукупність уявлень про можливі варіанти (сценаріях) іншого структурування суспільства. На їхній основі в суспільній свідомості виникають уявлення про майбутнє суспільство, тобто соціальні ідеали, що більш-менш точно відбивають реальні можливості в перебудові суспільства. Кризи лише свідчать про появу таких можливостей. Для відновлення стійкості суспільства, утраченого відповідності, подолання хаосу виникає проблема

вибору людьми шляху розвитку суспільства, відбитого в різних ідеалах соціальних груп. Цей вибір чи добір ідеалу для втілення в дійсність, реальність здійснюється в боротьбі різних соціальних сил (шарів, класів) за задоволення своїх інтересів, у боротьбі людей, готових до жертв в ім'я перемоги. Але результат такого вибору виявляється зовсім несподіваним для його носіїв: він може не відповідати жодному з ідеалів, тобто визначається рівнодіючою всіх соціальних сил, що беруть участь у взаємодії. Тим, що соціальний вибір спрямований на перетворення суспільства, він відрізняється від природного добору, установленого Ч. Дарвиним, що спрямований на боротьбу за існування, на пристосування до середовища.

Вибір ідеалів здійснюється за допомогою принципів, якими керуються носії ідеалів — учасники боротьби: 1) принцип фундаменталізму (непримиренності із супротивниками); 2) принцип компромісу (угода із супротивниками); 3) принцип арбітражу (нейтралізація супротивників); 4) принцип конвергенції (зближення, злиття, синтез ідеалів, за які борються). Результатом соціального вибору є виникнення нового суспільства, у якому здійснюється послідовний синтез порядку і хаосу, виникає соціальний порядок більш високого рівня.

Із синергетикою пов'язують крім того такі феномени, як "нелінійне мислення" та "відкриття нелінійного світу". Так, на думку автора, загальною нішею політичного ідеалу є політичний світ. Але чи є він лінійним, або нелінійним? Даний термін за своєю суттю зовсім не відрізняється простотою, що здається на перший погляд. Він є предметом особливого, причому досить тривалого філософсько-політичного аналізу. Починаючи фактично з Платона й Аристотеля різноманітними засобами намагалися обґрунтувати суть політичного світу як несправжнього, протиставляючи йому світ справжній, прихований від нас феноменом публічності, — від комуністичного ідеалу "Держави", Платона через "град Божий" Августина, "Утопію" Томаса Мора, "Місто Сонця" Томазо Кампанелли, "царство розуму" просвітителів і аж до сучасних ідеальних проектів суспільного устрою. Якщо ж говорити про політичний світ у політологічно значимому сенсі, то тут варто пригадати, насамперед, Ханну Аренд. Суть і обґрунтування її відкриття, якщо коротко, полягає в тому, що політичне — є особливий світ [7].

Важливо зауважити, що формування політичного світу відбувається в сутичці думок, що, як правило перетворюється в суперечку стосовно найбільш вдалої думки. У момент, коли відбувається дана сутичка думок, світ одержує цілком новий характер, він стає взаємозв'язком посилянь суспільної справи, тобто політичним світом. Але якщо і можна говорити про несправжність цього світу, то, мабуть, і в тому ще сенсі, що сутичка думок, суперечки з приводу політики завжди засновані на тих або інших політичних ідеалах, або виводять певний політичний ідеал, навколо котрого ця суперечка і ведеться. Область його існування — дійсно світ несправжній, нереальний. Тому політичний світ, як своєрідна аура політичного ідеалу, за словами К. Хельда, "виходить за межі життєвого світу, оскільки його можна визначити

як те, що дозволяє висловитися множині інструментальних дій, що залишаються, як такі, схованими" [8, с. 45].

Прикладом застосування синергетики у суспільно-політичній сфері є вивчення такого явища, як «громадська думка». У соціально-психологічних експериментах з групами індивідів було встановлено, що думка одних членів групи здебільшого помітно впливає на думку інших членів групи. Виникає так зване колективне явище. Такі явища характерні для багатоеlementних систем, коли поведінку будь-якого з її елементів неможливо описати окремо від поведінки інших елементів цієї ж системи, бо значну роль у функціонуванні системи відіграє взаємовплив. Вивчення колективних явищ якраз і є головною метою синергетики. Синергетика дає концептуальний і математичний апарат для вивчення громадянської думки, а також факторів зовнішнього впливу на неї (стану економіки, агресивної зовнішньої політики, кримінальної ситуації в країні тощо).

Таким чином, такий науковий напрямок як синергетика може послужити певною методологічною основою для виявлення закономірностей функціонування систем, що самоорганізуються.

Синергетичний підхід до дослідження проблеми вибору політичного ідеалу показує, що в період політичних криз суспільство незмінно звертається до забутих соціокультурних традицій, шукає опори в звичних ритмах соціокультурного часу, апелює до досвіду попередніх поколінь. Політичний і соціокультурний час — це два потужних потоки, що, з'єднуючись, стають невичерпним джерелом динамізму цивілізації. Можна припустити й існування якоїсь циклічності у виникненні того або іншого політичного ідеалу в просторово-часовому континуумі, що може виявлятися в розмаїтості історичних подій. Це пов'язано з тим, що в безупинному процесі історичної еволюції існують особливі духовно-моральні ритми історії, особливі "вузлові точки", у яких суспільство шукає новий консолідуючий ідеал, що виступає в якості оцінного критерію історичних подій і ситуацій наступного періоду аж до чергової переоцінки всієї системи колективної взаємодії.

Це з необхідністю може породжувати не тільки принципово нові політичні ідеали, на характерних ознаках яких автор зупиниться нижче, але і трансформувати в дійсність істотні конструктивні параметри раніше сформованих політичних конструкцій, що у свій час також були самостійними політичними ідеалами. Приміром, форми державного устрою і правління, основи яких були закладені ще в Стародавній Греції, можуть служити підставою для конструювання політичного ідеалу сьогодні. Те ж стосується будь-якого з типів політичного режиму.

Виходячи з цього, синергетична теорія дає досить логічну відповідь на питання про існування і критерії соціального прогресу. З погляду цієї теорії останній являє собою ланцюг таких мутацій соціальної системи, за яких досягається велика ступінь реалізації деякого загальнозначущого ідеалу.

Саме ступінь реалізації ідеалу, як видається, і є критерій переходу від менш "досконалого" до більш "досконалого" стану суспільства. Звідси стає

очевидним, що не може бути ніякого "об'єктивного" критерію соціального прогресу, незалежного від соціальних ідеалів.

Разом з тим, щодо сутності прогресу, можна цілком вірною вважати таку точку зору. Якщо, наприклад, політичним ідеалом для громадян нашого суспільства є демократія, то політичним прогресом варто вважати перехід від тоталітаризму до демократії; а якщо ідеалом є авторитаризм чи тоталітаризм, то політичний прогрес будуть бачити в переході від демократії до цих форм політичного режиму.

З іншого боку, синергетична теорія робить зрозумілим те, чому в суспільстві періодично втрачається віра в прогрес. Справа в тім, що для "прогресивного" розвитку суспільства потрібно реалізація в процесі розвитку певного політичного ідеалу. Але це можливо тільки тоді, коли у взаємодії ідеалів з'являється найбільш впливовий, домінуючий політичний ідеал, що накладає свій відбиток на весь суспільний розвиток. Який він сьогодні в нашому суспільстві (якщо взяти до уваги наявність більше сотні політичних партій, кожна з яких претендує на реалізацію свого політичного ідеалу)? Робити сьогодні висновок, що до схожих цілей можна прийти на основі одного єдиного ідеалу (скажемо, демократії чи лібералізму), означає протиставити сучасну людини в будь-якій частині земної кулі національній культурній спадщині, плюралізму культур. Це погрожує не збагаченням, а грубим духовним збіднінням людини, його соціокультурною пауперизацією. Отже, сам факт ускладненості і суперечливості сучасного розуміння історичного часу обумовив різнобічні пошуки по уточненню його змісту, що розглядає дисертант у зв'язку з процесом формування політичних ідеалів.

Список літератури

1. Назаретян А. П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры. Синергетика исторического процесса. — М., 1996.
2. Карери Д. Порядок и беспорядок в структуре материи. — М., 1985.
3. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. — М., 1986.
4. Ахромеева Т. С., Курдюмов С. П., Малинецкий Г. Г. Парадоксы мира нестационарных структур // Новое в жизни, науке, технике. Математика, кибернетика. — М., 1985.
5. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах. — М., 1979.
6. Хакен Г. Информация и самоорганизация. — М., 1991.
7. Arend H. Truth and Politics // Political Theory and Sosial Change. — N.Y., 1967.
8. Хельд К. Подлинная экзистенция и политический мир // Вопросы философии. — 1997. — № 8.